

die aan een van de linnenwevers vroeg, hoe bij hen een „handtwercksmeister” gekozen werd. „Der leinweber”, zoo gaat hij door, meinet nit anderst, diser fragt as ausz spot, wolt im auch also bescheid geben, und sprach: Wir meister haben alhie ein alt herkommen, dasz allweg der im anfang unser jarzeit zû handtwercksmeister gekoren, einen igel bey sich in seinem hausz ernerer und halten musz. Nach ausgang aber desz jars wie yetzund, setzen sich alle meister umb ein tisch, und der gewesene handtwercksmeister nach gethaner und gebrechlicher rede, stellet den igel darauff, leszt in frey on alles wincken oder liebten umbher gehen, und vor welchen under uns (denn wir gantz still on alles bewegen uns halten müssen) er bestehet, bekompt solche wirde und ampt”.

In de aantekeningen van Oesterley hierbij wordt geen enkele parallel aangehaald¹⁾, maar men ziet, dat de overeenkomst met het vroeger meedeelde toch wel zeer groot is.

Amsterdam.

† A. BORGELD.

GRAMMATICA VAN VROEGERE TIJD²⁾.

Er behoort in onze dagen enige moed toe om met sympathie over de historische grammatica te spreken. Misschien heeft zij in de jaren harer opperheerschappij wat misbruik van haar macht gemaakt, vooral in etymologicis, en Sainéan heeft haar daarvoor een berisping gegeven in zijn *Sources indigènes de l'étymologie française*, op voorbeeld van Gilliéron, die in zijn *Faillite de l'étymologie phonétique* de kat de bel had aangebonden. Volgens Terracher is ook een historische grammatica ener taal een onding, daar zij de lijnen alleen van vroeger naar later trekt en de rol die contemporaine woorden en vormen op elkander oefenen verwaarloost; alleen een spraak-kunst van een bepaalde periode, hetzij de hedendaagse of een vroegere, is volgens hem gerechtvaardigd. En wat de syntaxis aangaat, zo heeft dr. C. de Boer het recht van het Latijn om mede te spreken in de Franse spraak-kunst ingekort³⁾, en wil hij meer rekening houden, ter verklaring der syntactiese verschijnselen, met de ontwikkeling der West-Europese talen in het algemeen. Zonder twijfel heeft hij gelijk met de nadruk te leggen op de treffende overeenkomsten die Germaanse en Romaanse talen, en zelfs — naar de heer Hesseling mij mededeelt — het Nieuwgrieks vertonen en die dus met de oorsprong dier talen in geen verband hoegenaamd staan. Reeds sedert lang had men bijvoorbeeld opgemerkt dat er een volkomen gelijkenis bestaat tussen het gebruik van de verleden tijd van het Futurum als Conditionalis in het Nederlands c. s. en de Romaanse talen, evenals tussen dat van het

¹⁾ Door Joh. Bolte wordt in de nieuwe uitgave van Pauli's *Schimpf und Ernst* bij nr. 603 als aantekening gevoegd: „Die Weber wurden mit dem Igel geneckt”, waarbij naar deze plaats bij Kirchhof en nog naar eenige andere litteratuur verwezen wordt.

²⁾ Naar aanleiding van G. Sahlin, *César Chesneau du Marsais et son rôle dans l'évolution de la Grammaire générale*. Paris, Presses Universitaires, 1928.

³⁾ Zie o. a. *Functie en Geschiedenis van de Franse Géronidij*, in *Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen*, Deel 67.

Imperfectum Indicativi om, vergezeld van een voorwaarde-zin of niet, een voorwaardelijke handeling uit te drukken: *ik deed dat niet, (als ik jou was)*; vergelijk Frans: *si vous étiez entré, il vous tuait*, waarin alleen dit verschil valt op te merken dat in het Frans de verleden tijd een niet meer te realiseren feit uitdrukt. Het schijnt wel — want van ontlening kan hier geen sprake zijn — dat in de verschillende landen een gelijke cultuur gelijke taalontwikkeling heeft veroorzaakt.

Men kan dus zeggen dat, tot op zekere hoogte, de taalstudie zich op een keerpunt bevindt¹⁾, zonder dat het tans reeds duidelijk is in welke mate de historische methode definitief zal worden achteruitgezet²⁾. Zeker is het — en ook de overtuigdste aanhanger der synchronistische methode zal dit erkennen — dat de invloed der historische grammatica op onze taalbeschouwing heilzaam is geweest. Zij moge dan ook de levende taal te veel hebben verwaarloosd, zij helpt ons in het analyseren der taalvormen — wat zouden de Amerikanisten niet graag wat meer weten van de vroegere vormen der idiomen die zij bestuderen — en men behoeft slechts een spraakkunst van, laten wij zeggen, een vijftigtal jaren geleden te vergelijken met een die geschreven is na de dagen van de grote comparatisten, om zich rekenschap te geven dat onze taalbegrippen zijn verhelderd, dank zij de studie der taalevolutie gedurende de eeuwen die achter ons liggen. Een grondig werk als dat van mejuffrouw Sahlin is een welkome aanleiding na te gaan wat er veranderd is in de wijze waarop taalonderzoekingen worden aangevat en voortgezet, sedert de tijden der „analyse grammaticale” en der „analyse logique”.

Meillet noemde de werken der wijsgerige grammatici van de XVIIIe eeuw „des livres honteux”. De uitdrukking is misschien wat al te scherp. Wat „honteux” was, dat is de vasthoudendheid waarmede de schrijvers van spraakkunsten zich, tot in de XIXe eeuw, in eindeloos naschrijven van voorgangers hebben laten meevoeren op wegen waarvan zij hadden kunnen weten, bij zelfs oppervlakkige kennisneming van hetgeen om hen heen werd gedacht en gevonden, dat zij tot het doel, de kennis der taal, niet konden voeren. Maar dit misbruiken van de wetenschap van vroegere eeuwen mag ons niet onrechtvaardig jegens haar maken, al mag men betreuren dat, bij gebreke van een juist uitgangspunt, de ontzaglijke denkracht van vroeger slechts hier en daar een resultaat heeft gegeven dat ons bevredigt en door de tegenwoordige linguïstiek wordt overgenomen. Trouwens, de strijd tegen de historische grammatica waarvan hierboven sprake was, en die de „synchronisten” zulke bittere woorden in de pen heeft gegeven tegen de historici der taal, is wel geschikt om ons nederig te maken ten opzichte van ons eigen onderzoek.

¹⁾ Zie ook A. W. de Groot, *Het eerste wereldcongres van linguïsten*, in *Vragen des Tijds* van Maart 1929.

²⁾ Schuchardt zegt (*Brevier*², p. 330): „Ruhe und Bewegung (diese im weitesten Sinn genommen) bilden wie überhaupt so bei der Sprache keinen Gegensatz; nur die Bewegung ist wirklich, nur die Ruhe ist wahrnehmbar”. Vgl. ook *ibidem*, p. 433: „Ich stehe immer auf dem genetischen Standpunkt”.

De fout dan waarvan de historische grammatica ons heeft genezen, was dat zij die de taal bestudeerden de taal zelf minachtten; deze was voor hen niet in de eerste plaats een zelfstandig object van studie, maar een middel van controle van de menselijke geestesfuncties, of eigenlijk, nog enger, van de, vooraf vastgestelde en omschreven, denkgewoonten der mensen. Het punt van uitgang der grammatica die zich, in de XVIIe en XVIIIe eeuw, onder de invloed van de antieke en Middeleeuwse taal filosofie en van Descartes, had ontwikkeld was dus, dit mogen wij wel zeggen, verkeerd, maar daarmee is niet beweerd dat alles wat zij ons heeft nagelaten als onnutte ballast kan worden beschouwd. Het boek van mejuffrouw Sahlin is een voortreffelijke gids: leer van de volzin, classificatie der zinsdelen, die zinsdelen zelf, dit alles komt, verstandig gerangschikt, ter sprake en voor elk onderdeel worden de opvattingen medegedeeld der Ouden, der scolastici, der wijsgerige grammatici en der aanhangers van de „grammaire raisonnée et générale”, die streefden naar een spraakkunst welke zou passen op alle talen der wereld. Wat men er mist, is dat de schrijfster niet of slechts terloops spreekt over de grammatici na Du Marsais (XVIIIe eeuw); immers, de studie dier vroegere taaltheorieën wordt vooral belangrijk wanneer men nagaat wat daarvan nog enige waarde heeft en wat wij ervan nog in onze grammatica's vinden.

Er is heel wat dat wij zó op zijde schuiven. Ik noem de beruchte omschrijving van een werkwoordsvorm door *être* met het participium: daar de rol van het werkwoord zou zijn het uitdrukken van het „bestaan” (Aristoteles), of van de substantie ¹⁾ (Scholastici), of van de „bevestiging” (Port-Royal), zou er slechts één werkwoord hebben bestaan, nl. *zijn*, of eigenlijk alleen de derde persoon van de tegenwoordige tijd ervan, dus *is*, en alleen in bepaalde gevallen: omdat echter de mens ervan houdt de uitdrukkingen te verkorten, zou hij met deze term andere betekenissen in één woord hebben verenigd. Aldus is *Pierre vit* een samenvatting van *Pierre est vivant*, en zo is de grote verscheidenheid van werkwoorden in elke taal ontstaan. Brunot, in zijn *Enseignement de la langue française* (p. 42), herinnert eraan dat de bekende taalgeleerde Sylvestre de Sacy, grondvester van de Oosterse taalstudie in Frankrijk, voor zijn zoon *Principes de grammaire universelle* (1799) heeft geschreven, waarin nog *je joue* wordt beschouwd als het equivalent van *je suis jouant*, en waarin aan de ellips de plaats blijft toegekend die, zoals wij zullen zien, door de grammatica vanouds eraan werd gegeven. En nog in de spraakkunst van Napoléon Landais, van 1845, vindt men deze theorie: „men zou alle werkwoorden kunnen missen, zegt hij, maar dan zou de taal ondragelijk eentonig zijn geworden”. Ten bewijze haalt hij een gedicht aan van acht regels, waarvan drie aldus luiden:

*Il veut, il ne veut pas, il accorde, il refuse,
Il écoute la haine, il consulte l'amour . . . ,
Le même objet lui plaît et déplaît tour à tour.*

¹⁾ D.i. het éne onveranderlike, waarin zich de veelvuldige en gevariëerde verschijnselen openbaren.

„Stelt u voor dat men in plaats daarvan zou hebben gezegd: *Il est voulant, il est ne voulant pas, il est accordant, il est refusant, il est écoutant la haine, il est consultant l'amour . . . : le même objet est plaisant à lui et déplaisant à lui tour à tour*, wat zou dat slepend, vervelend en onaangenaam zijn geweest”¹⁾. Inderdaad!

Ziehier een probleem dat de geleerden lang heeft beziggehouden. Daar volgens de logica een subject en een predicat noodzakelijk waren voor een oordeel, en daar een „zin” werd vereenzelvigd met een „logies oordeel”, was het noodzakelijk dat elke zin een onderwerp en een werkwoord had. Wat voor Aristoteles slechts een zuivere kwestie van logica was, hadden de scolastici uitgebreid tot de taal. Nu is, van grammaticaal standpunt, deze formule te eng, daar er ook „zinnen” bestaan zonder grammaticaal subject; vandaar dat tegenwoordig, in de definitie van de zin, over onderwerp en werkwoord eenvoudig niet wordt gesproken — zo bijvoorbeeld Jespersen en Vendryes — of de vroegere formule wordt verzacht, zodat de zin is „een uiting die, bij analyse, op zijn minst twee elementen bevat” (Wundt).

Het vasthouden aan het „onderwerp” heeft noodlottige gevolgen gehad voor de gehele grammatica tot de XIXe eeuw toe; zij is erdoor gestijfd in haar vasthouden aan ellipsen — men herinnert zich de heftige en geestige bladzijden van Prof. van Ginneken over „Ellipsomanie”, in de *Nieuwe Taalgids*, IV — en heeft haar toevlucht moeten nemen tot allerlei spitsvondigheden, niet het minst nopens de onpersoonlike werkwoorden. Wat heeft men al niet uitgedacht om hier de afwezigheid van onderwerp te rechtvaardigen. Men onderstelde denkbeeldige subjecten die het onpersoonlike tot een persoonlijk werkwoord maakten, zodat *poenitet me peccati* werd verklaard als *conscientia peccati poenitet me*. En de deftige en geleerde Messieurs de Port-Royal vonden een andere verklaring: *il* in *il faut des hommes* is een artikel — zij noemden het een „relatif” — overeenkomende met het Italiaanse *il*; dit artikel hoorde bij *des hommes*, zodat de „logiese analyse” van de gehele uitdrukking was: *il des hommes faut*, dat is: *het „mensen” ontbreekt. Il pleut* werd ontleed in *Il est pleuvant* en dit in *Il pleuvant est*. En, dat het Italiaans in zo’n geval nu juist niet *il* gebruikt, werd eenvoudig terzijde gesteld door de verklaring dat „dans l’usage on dit simplement *fa caldo*”. Het zou onbillik zijn geweest op deze afdwalingen van het menselijk vernuft de nadruk te leggen, indien wij niet onder de theoretici van de XVIIIe eeuw een Nederlander aantreffen die, in zijn aantekeningen bij de *Minerva* van Sanchez, een der oudste woordvoerders der filosofiese grammatica, een beschouwing over de onpersoonlike werkwoorden heeft gegeven welke tegenwoordig nog als de juiste wordt beschouwd en die ons reeds dadelik waarschuwt tegen een veroordeling „en bloc” van de oude geleerdheid. Perizonius dan zegt, op p. 299 van de uitgave van 1704 van zijn commentaar op Sanchez’ werk: „Sed sciendum, non tam verba debere dici *Impersonalia*, quam quaedam verborum Terminationes aut Construc-

¹⁾ *L’enseignement de la langue française*, p. 42.

tiones. Etenim Verba vix ulla sunt, quae non admittant aliquando Nominativum, h.e. non sint aliquando Personalia; at quaedam sunt locutiones certis Terminationibus, quibus simpliciter et unice generalis rei actio denotatur, sine ulla cogitatione Agentis aut Personae (hij verwijst naar Priscianus: ad ipsas res verborum unice referuntur). Horum enim significatio non finitur in ullam Personam aut suppositum (onderwerp), sed tantum generatim rem ipsam verbi notat, id quod huic tertiae, et tantum Singulari, Terminationi est proprium". En hij verwijst naar Nederlandse uitdrukkingen als *het regent, het loopt zich hier wel*. Mij dunkt, dat er geen verschil is tussen deze opvatting en die van Brunot („Certaines actions n'éveillent pas l'idée d'un être qui en serait l'auteur: *il pleut, il faut de la patience*; sur ce modèle on exprime des actions pour lesquelles on conçoit l'existence d'un auteur; mais on tient à attirer l'attention sur l'action")¹).

Perizonius had zich dus weten te onttrekken aan de invloed van Port-Royal, met zijn starre logica, en had aan de taal weten te geven wat haar toekwam, nl. het recht van medespreken. Het is er ver van af dat hij in alle opzichten zo vrij tegenover Sanchez staat; maar ook in zake de ellipsen, die in Sanctius' *Minerva* iets minder dan het vierde deel van het gehele werk van 1000 bladzijden in beslag nemen, is hij oneindig gematigder; zie bijvoorbeeld wat hij op p. 479 zegt over de zogenaamde „accusativus cognatus" in *lectum est (legere)*.

Over de verdeling in hoofdzinnen en ondergeschikte zinnen heeft nog onlangs de heer Kalepky (zie de noot) zijn afkeuring geuit, maar de heer Kluwyer constateert terecht dat hij er niet in is geslaagd het begrip „bijzin" uit de taal weg te werken. In de *Logique* van Port-Royal werd een aparte plaats gegeven aan de bijzin die door een betrekkelijk voornaamwoord wordt aangehecht, dus wat wij „bijvoegelijke bijzin" noemen; zij scheidde reeds de „proposition déterminative", die het „antecedent" beperkt, van de „proposition explicative", die slechts een eigenschap of biezonderheid van het antecedent vermeldt, dus *l'homme qui a fait cela est un monstre* en *l'homme, qui est un être raisonnable, devrait s'attacher à régler ses passions*. Van andere ondergeschikte of nevengeschikte zinnen was echter geen sprake, maar wél werden, in de *Grammaire raisonnée et générale de Port-Royal*, waarin tevens de nadruk op het nieuwe der onderscheiding tussen hoofdzin en (betrekkelijke) bijzin werd gelegd, deze relatieve zinnen in verband gebracht met wat wij „objectzinnen" noemen, dus *je dis que la terre est ronde*. Immers dit *que*, lat. *quod*, was, volgens Arnauld en Lancelot, niet een adverbium of een conjunctie, maar het betrekkelijk voornaamwoord, dat van zijn dubbele functie, nl. copula en pronomen, alleen het eerste gebruik had overgehouden. Zij stellen daartegenover twee andere constructies waarin *qui* zijn functie als verbindingswoord heeft verloren en alleen nog als voornaamwoord wordt gebezigd, nl. in (Latijnse en Frans-latiniserende) hoofdzinnen die met *Qui* beginnen en waar dit de waarde van een demon-

¹) Kalepky, *Neuaufbau der Grammatik*, p. 50 (waarover men zie Kluwyer, in *Museum*, XXXVI, 113), zegt ongeveer hetzelfde.

strativum heeft, en in Grieks ἔτι vóór de directe rede, waar het aan het Latijnse *hoc*, niet *quod* beantwoordt¹⁾. Het verdient de aandacht dat deze uiteenzetting niet is gebaseerd op de historische ontwikkeling van het pronomen, maar op een logiese ontleding van de moderne taal; in een historische grammatica zou zij niet misstaan, met name de onderscheiding van de dubbele functie van het relativum die men in de historische grammatica's terecht weervindt, en onmogelijk is het niet dat de overgang van *quod* van pronomen tot conjunctie juist is weergegeven; maar verwonderlijk is dat deze ontleding van *que* wordt geacht het modern taalgevoel te vertolken.

Van de bijvoegelijke en voorwerpszinnen („propositions incidentes”) worden in de *Logique* van Port-Royal — in de *grammaire* is er geen sprake van — enige andere zinnen die wij onder de bijzinnen plaatsen, geheel afgescheiden en gerangschikt onder de „propositions composées”, waartoe er ook worden gerekend die, naar onze opvatting, niets met neven- of onderschikking te maken hebben, bijvoorbeeld de enkelvoudige zinnen met twee onderwerpen of twee gezegden, en zo voorts. Genoemd worden de *copulatives*, de *disjonctives*, de *conditionnelles*, de *causales* (waarbij gerekend worden wat wij als *inales* kenmerken), de *relatives* (d.i. wat wij *comparatives* betitelen) en de *adversatives* of *discrétives*²⁾. Deze indeling is door du Marsais in de grammatica ingelijfd; bij zijn opvolgers, Beauzée (1767) en Condillac (1775), vooral de laatste, worden de bijzinnen van de grote groep der „propositions composées” losgemaakt, en Condillac spreekt van „propositions subordinnées”, die hij evenwel nog niet met de „propositions incidentes” tot één groep verbindt; de eerste zijn, volgens hem, een „accessoire” van een verbum, de laatste van een substantivum; tot de ondergeschikte zinnen rekent hij nog wat wij „nevengeschikte” (*coordonnées*) noemen.

¹⁾ In de *Grammaire latine* van Port-Royal wordt ter illustratie van het feit dat *quod* (conjunctie) een betrekkelijk voornaamwoord is, een zin aangehaald van Martialis *hoc scio quod scribit nulla puella tibi*, waar *quod* dus een antecedent heeft. In de *Logique* van Port-Royal wordt aan *quod* (voegwoord) de functie van pronomen toegekend, aldus dat het voorlopig en vaag de inhoud van de ondergeschikte zin aankondigt: *je vous dis que vous avez tort* is dus, analytisch uitgedrukt: „ik zeg u iets, n.l. gij hebt ongelijk”.

Hoezeer de rol van *dat* de grammaticus heeft beziggehouden, blijkt, onder anderen, uit een passage die ik vind bij T. Roorda, *Over de deelen der rede in de redeontleding of logische analyse der taal* (Leeuwarden, 1825), dat, zoals de titel uitdrukt, nog geheel op het standpunt der „grammaire raisonnée” staat, doch daarnaast veel nieuwe en oorspronkelijke gedachten bevat (zo verzet Roorda zich, p. 207, tegen het onderstellen van een ellipsis in *Hij heeft Engeland bereisd, maar Spanje niet*; „men mag het zich niet zoo voorstellen, dat men zulk een lid van een complexen zin wèl in een afzonderlijken, volledigen zin *denkt* of zich voorstelt, maar het korter of beknopter *zegt* of uitspreekt; neen, *denken* en *spreken* is hetzelfde”). Met betrekking tot de grammaticale rol van het voegwoord *dat* zegt echter ook hij dat dit hier „niets anders is dan wat het aanwijzend of bepalend lidwoord vóór een zelfstandig naamwoord is; immers *dat uw broeder komt, zal mij aangenaam wezen*, betekent *dat komen van uw broer zal mij aangenaam wezen*. Kalepky huldigt nog precies dezelfde opvatting (*t. a. p.*, p. 53); in *ich erwarte das Kommen meines Freundes*, is *das* natuurlijk lidwoord, maar volgens hem ook in *ich erwarte das „mein Freund kommt”*. Dit hangt samen met zijn weinig overtuigende bewering dat de taal geen conjuncties kent.

²⁾ Zie Jellinek in *Indogermanische Forschungen*, XIX, 284.

Een, nog onvolkomen, onderscheiding tussen de bijzinnen volgens de rol die zij in de hoofdzin spelen, had reeds in 1747 Giraud gemaakt. Zijn „phrase subordinative” fungeert als „subjectif” (*qui a beaucoup d'ambition goûte peu la vie tranquille*) of als „terminatif”, dat is, als bepaling (*il ne faut pas trop se fier à qui a beaucoup d'ambition*), maar tot een groepering der adverbiale zinnen is hij nog niet gekomen. Trouwens in Frankrijk zelf is zijn theorie niet verder doorgedrongen. Een eeuw later, in de reeds genoemde *Grammaire française* van Napoléon Landais, vindt men de opvattingen van Port-Royal en Du Marsais nog onveranderd weer: „Il y a deux sortes de propositions incidentes, savoir la proposition explicative et la proposition déterminative . . . Relativement à la matière de la proposition, la Grammaire peut se passer d'en considérer d'autres espèces . . . et si la distinction des propositions conditionnelles, exclusives, causales, relatives, etc., peut être utile à la logique, pour mieux discuter la vérité, elle ne peut être d'aucune utilité dans la Grammaire. Elle doit donc y renoncer” (p. 386). Daar waar over het gebruik van de subjonctif wordt gehandeld, wordt geen poging gedaan het vast te hechten aan de algemene beschouwing van het verband tussen hoofd- en bijzin, waarbij, zoals wij zagen, slechts van bijvoegelijke en voorwerpzinnen sprake was. Alleen lezen wij (p. 519): „Il faut savoir qu'il y a des conjonctions qui veulent toujours être suivies de l'indicatif, enz.”, waar dus nog andere conjuncties worden verondersteld dan die waarover vroeger was gehandeld. De *Grammaire des grammaires* van Girault-Duvivier geeft evenmin, voor het gebruik van de subjonctif, regels waarin een leidende gedachte is te vinden; zo worden, onder 10, opgesomd de conjuncties die door de aanvoegende wijs worden gevolgd, nl. *avant que, bien que . . . , de peur que, pour que*, zonder indeling wat de betekenis aangaat.

In Germaanse landen en in Zwitserland, niet in Frankrijk, is de groepering waarvan de grondslagen in de Spraakkunsten van Port-Royal en van Giraud zijn gelegd, uitgewerkt ¹⁾. Van het standpunt der historie van de taal heeft de onderscheiding in substantieve, adjectieve en adverbiale zinnen geen waarde, want deze zijn niet ontstaan door uitbreiding van hetzij een zelfstandig naamwoord, hetzij een bijvoegelijk naamwoord of een bijwoord tot een zin; veeleer is de hypotaxis eerst langzamerhand uit de parataxis ontstaan ²⁾. De indeling is daarom echter niet geheel in strijd met de taal, want het verschil tussen explicatieve en determinatieve zin beantwoordt aan iets levends, zoals blijkt uit de pauze die men, bij het spreken, maakt tussen hoofdzin en explicatieve zin, en niet tussen hoofdzin en determinatieve zin ³⁾, maar zij is evenmin geheel overeenkomstig met de grammaticale werkelijkheid; het begrip van de onderwerpzin, als onderdeel van de substantieve bijzin, is zonder twijfel onjuist, daar het samenhangt met de logiese,

¹⁾ Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*, III, 410.

²⁾ Daarom is de uitdrukking in Frey et Guenot, *Manuel de langue* (een voor schoolgebruik bestemde bewerking van Brunot's *La pensée et la langue*), p. 103, niet gelukkig, waar zij een bijzin als (*je pense*) *que je partirai demain* een „remplacement” van de infinitief (*je pense*) *partir* *demain* noemen.

³⁾ Bally, in *Bulletin de la Soc. de Ling.*, XXIII, 129.

niet grammaticale, opvatting van het complement van een onpersoonlijk werkwoord als „logies onderwerp” ¹⁾).

Te ontkennen valt het niet dat, naast de leer der reededelen, die op grammaticale basis rust, de wijze van behandeling der bijzinnen, waarbij van de betekenis wordt uitgegaan, niet precies past. Alleen wanneer men, zoals Brunot, in *La pensée et la langue*, in de gehele spraakkunst de uitgedrukte gedachte als uitgangspunt neemt, vindt de groepering van de ondergeschikte zin naar de gedachte die zij uitdrukt, haar plaats aangewezen, in een der hoofdstukken „caractérisation, relations” of „portée de l'action”. Men kan zeggen dat zij in de eerste plaats voor het onderwijs van het gebruik der modi prakties belang heeft, en het is dus geen toeval dat zij, in Franse en Italiaanse grammatica's voor Frans en Italianen geschreven, niet zo streng wordt doorgevoerd als in onze spraakkunsten van het Frans; immers het gebruik van de subjonctif in het Frans en het Italiaans moet aan vreemde delingen op de een of andere manier worden bijgebracht en behoeft aan Frans minder opzettelijk te worden geleerd. Als Fornacciari, in zijn *Sintassi italiana*, de logiese groepering der bijzinnen opneemt, dan doet hij dat op voorbeeld van het *Lehrbuch der italienischen Sprache* van Vockeradt, doch voegt er bij dat de vreemde spraakkunsten van het Italiaans „hoe uiterst nuttig zij ook zijn voor hun eigen natie, voor ons somtijds wat te analyties uitvallen”.

Ik kies nog één hoofdstuk uit de grammatica ter vergelijking van het verleden en het heden, nl. dat van de subjonctif. Wij zagen reeds dat de beschouwingen en theorieën van vorige eeuwen in de XIXe eeuw nog niet geleid hadden tot een stelselmatige groepering van het gebruik van de aanvoegende wijs; eerst de systematische indeling der ondergeschikte zinnen heeft enige orde gebracht en een overzicht mogelijk gemaakt van de gevallen waarin die modus voorkomt.

Het heeft lang geduurd voor men het zelfs over het aantal wijzen eens was geworden. Ik zal niet daarover uitweiden en alleen constateren dat, wat wij tegenwoordig de Voorwaardelijke wijs noemen, soms met de Aanvoegende werd vereenzelvigd; de Optativus werd als een afzonderlijke groep in het Frans aanvaard. Getrouw aan het scholastiese streven om de „modus significandi” van de taalvormen en dus ook van de subjonctivus te ontdekken, had reeds Priscianus enige der betekenissen aan het licht gebracht, nl. de „dubitatio”, de „confirmatio”, „suadere”, „imperare”, „ostendere potuisse fieri, nisi quid impedimento fuisset”. Meigret noemt de subjonctivus „douteus”. Bij Port-Royal lezen wij: „Les hommes ont trouvé qu'il était bon d'inventer des inflexions pour expliquer plus distinctement ce qui se passait dans leur esprit”; de subjonctif wordt er gedefinieerd als een „affirmation modifiée”, en tevens als vorm voor de „mode optatif”, de „modus concessivus”. Maar deze opvatting, volgens welke de subjonctivus werd gekarakteriseerd volgens de betekenis, gaf weinig houvast, daar deze betekenissen bij de grammatici op zeer verschillende

¹⁾ Frey et Guenot, *o. l.*, p. 87.

manieren werden aangegeven; eigenlijk was aldus de *subjunctivus*, en waren ook de andere wijzen slechts de uiterlike vorm van een ontzaglijk groot aantal modi: de „*modus deprecativus, potentialis, permissivus, promissivus*”, enz. Sanctius (p. 107) maakt zich daar vrolijk over: „*Vides confusionem Grammaticorum, qui in modis explicandis nullum modum tenuerunt*”. Hij wil dan ook niet weten van een definitie van de aanvoegende wijs: „*Has igitur tenebras abjiciamus*”. Hij verwerpt eveneens een andere opvatting die ook van Priscianus afkomstig is, nl. deze dat de *subjunctivus* niet op zichzelf een volledige zin geeft, en een ander werkwoord nodig heeft. Toch heeft dit denkbeeld onder de grammatici van de XVIIe en XVIIIe eeuw aanhangers gevonden, evenals er waren die zeiden dat de *subjunctivus* een *modus* is die gebruikt wordt na een conjunctie, zonder dat zij er evenwel een eigen betekenis aan ontzegden. Ook ditmaal was het Perizonius die een nieuwe kijk op de zaak gaf. Volgens hem gaat Sanctius te ver; modi zijn een zeer reëel element in het verbum; hij stelt ze gelijk met wat de *casus* zijn bij het substantivum; zij hebben een syntactiese betekenis; zij geven niet een bepaalde zin aan een werkwoord, maar zijn een instrument van constructie: de *indicativus* is de wijs van de enkelvoudige zin of de hoofdzin, de *subjunctivus* die van de ondergeschikte zin, „hetzij de hoofdzin is uitgedrukt of door ellips is weggelaten”. Dus de *subjunctif* is, volgens hem, de *modus* van de grammaticale subordinatione. Du Marsais voegt er dan iets bij; ook hij is van oordeel dat deze *modus* alleen in gesubordineerde zinnen wordt gebruikt, en hij construeert alle volzinnen met een *subjunctif* zó dat ze ondergeschikt worden; tot zover volgt hij Priscianus en Perizonius, maar hij gaat nog één stap verder: „laten wij dus de term *subjunctif* behouden, zegt hij, en hem beschouwen als een toegevoegde wijze, afhangeende niet van een conjunctie, maar van een betekenis aangegeven door de *indicativus*”. Deze definitie klinkt reeds modern en mejuffrouw Sahlin (p. 372) heeft terecht gewezen op de uiteenzettingen van dr. C. de Boer over de „*subordination d'idée*”. Evenwel, het is de vraag of Du Marsais de draagwijdte van zijn denkbeeld heeft beseft, want hij geeft geen voorbeelden en ontwikkelt de gedachte niet.

En zo biedt voor hem die belangstelt in syntactiese questies de studie der „*grammaire raisonnée*” en van haar voorgangster, de „*grammaire philosophique*”, hier en daar, en vermengd met allerlei dat verouderd is, iets dat ook volgens nieuwe opvattingen recht van bestaan heeft.

Amsterdam.

J. J. SALVERDA DE GRAVE.

L'IMPERFETTO DELL' INDICATIVO ILLOGICO IN ITALIANO.

Una lingua viva, che si fa e si disfà continuamente e che deve servire a esprimere migliaia di pensieri e di sfumature di sentimenti, è necessariamente illogica, cioè parlando e scrivendola ci serviamo spesso di elementi i quali non esprimono esattamente con un segno linguistico il loro vero senso.

Così per esempio l'uso di una forma verbale può essere illogico.